

**Резюмета на трудовете
на доц. д-р Мария Йовчева
Богословски факултет, СУ Св. Климент Охридски**

Книги

Книга на пророк Иезекиил с тълкования. Изданието е подготвено от Л. Тасева и М. Йовчева. Подбор на гръцкия текст Т. Илиева (= Старобългарският превод на Стария завет. Т. 2. Под общата редакция на Св. Николова). С. 2003, 454 с. (самостоятелна част с. 267–445; в съавторство с Лора Тасева с. 31–84).

Книгата съдържа **текстологическо изследване /Увод/** от Л. Тасева и М. Йовчева (с. 31-84), **издание** от Л. Тасева (с. 87-265) и М. Йовчева (с. 267-314), **паралелен гръцки текст** (подбран от Т. Илиева) и **въведение** (от С. Николова).

В първата част на **Увода** се представя накратко историята на възникването на Книгата на пророк Иезекиил, въпросите относно авторството, локализацията и хомогенността на еврейския текст и се систематизират преводите до IX в. Втората част от увода обобщено запознава читателите с гръцката традиция на Книгата, като акцентът се поставя върху Септуагинта. Прегледът на източниците, въз основа на които съвременната библейска критика възстановява първоначалния превод на Септуагинта, и краткото описание на петте текстови групи целят да въведат славистите в текстовата история на тази библейска книга и да подпомогнат разбирането на гръцкия критически апарат към изданието. По-нататък вниманието се съсредоточава върху използването на Книгата във византийската богослужерна книжнина.

Централно място в увода заема третата част, посветена на Книгата на пророк Иезекиил в южнославянската средновековна книжнина. Проследяват се трите основни форми на разпространение – богослужерна, чети- и тълковна и свързаните с тях преводи.

1. Паримеен превод. Прави се преглед на типовете източници, въз основа на които се възстановява паримейният превод – кирилски паримейници, триоди, минеи и евхолози и хърватски глаголически бревиари и мисали. При езиковия анализ на паримейния текст се откроява наличието на архаизми, които потвърждават общоприетото мнение за неговата старинност. Съпоставката на паримейния превод на Книгата на пророк Иезекиил с Кирило-Методиевите текстове показва сходство както в използваните синтактични модели за предаване на някои специфични гръцки конструкции, така и в предпочитанието към характерни лексеми и гръцки заемки. Систематизираните данни за отношението на паримейния превод към гръцките източници свидетелстват за широкото присъствие на специфични за Лукиановата рецензия варианти, но неравномерното им разпространение в различните паримии затруднява еднозначен извод за гръцката основа на славянския Паримейник.

По-нататък в увода се проследява разпространението на паримейния превод в кирилската богослужерна книжнина след XII век. Представят се два типа промени – несистемни и системни. Първите са стихийни и отразяват общи тенденции в развоя на книжовния език през среднобългарската епоха. Вторите са породени от последователна редакторска намеса: в редактирани архаични минеи от XIII и XIV в., новоизводни триоди и новоизводни минеи се въвеждат варианти в съответствие с друга версия на гръцкия Профетологий или се извършват немотивирани от гръцкия текст лексикални замени. Заклучава се, че системното редактиране на паримии в богослужерните книги е целяло доближаване на славянския текст до този, който е представен в съвременните им гръцки минеи и триоди.

При текстологическите наблюдения върху традицията на паримейния превод в хърватските глаголически бревиари и мисали се открояват две групи различия –

свидетелства за гръцка или съответно за латинска основа и свидетелства за следване или респективно за отклонение от първоначалния (Кирило-Методиевия) превод. Данните от първата и втората група доказват връзката на хърватската традиция с преведените от Кирил и Методий богослужебни четива, но същевременно очертават доминиращата роля на латинските образци при постепенното и последователно редактиране на паримейния текст в хърватските земи.

2. Тълковен превод. Тази текстова форма в средновековната славянска книжнина обхваща пълния библейски текст с коментарите на преп. Теодорит Кирски, като в част от преписите коментарите са отстранени. Безспорната първичност на паримейния превод налага да се изясни отношението на тълковната версия към него и към гръцките оригинали. В повечето случаи текстологическите отклонения на тълковния от паримейния превод намират опора в специфични за Теодорит или за Теодорит и Лукиан варианти. Забелязва се и различие в преводаческите предпочитания в паримейната и тълковната версия на граматично и лексикално равнище. Тези факти позволяват извода, че паримейните глави и стихове в тълковната версия не са взети от Кирило-Методиевия богослужебен текст, а са преведени наново.

Непаримейните глави се изучават в няколко аспекта. В тях също се забелязват отделни архаични черти. По отношение на гръцките източници се установява близостта на славянския превод до Лукиановата рецензия и особено до текста в Тълкованията на преп. Теодорит Кирски. Преводаческите решения в непаримейните части доста ясно се отграничават от Кирило-Методиевия превод на богослужебните перикопи, като следват на граматично и лексикално равнище особеностите на продукцията на Преславския книжовен център. Отликите между непаримейните стихове в тълковния превод и в хърватските глаголически бревиари и мисали свидетелстват категорично за липса на връзка между двете традиции. Съпоставката на тълковния превод на библейския текст и тълкованията към него помежду им и с гръцките оригинали дава основания да се предположи неедновременно възникване на двата дяла.

3. Чети-превод. Поради липсата на текстологически аргументи за генетична връзка между непаримейните части в кирилските и хърватските глаголически ръкописи, изключителната зависимост на непаримейните откъси в хърватските бревиари и мисали от латински, а не от гръцки образци, както и поради наличието само на отделни лексикални успоредици между тълковния превод и Кирило-Методиевите текстове предположението за пълен небогослужебен Методиев превод на Книгата на пророк Иезекиил не се потвърждава.

Втората част на книгата съдържа **издание** на старобългарския превод на Книгата на пророк Иезекиил по най-стария славянски препис от втората половина на XIV век в ръкопис F.I.461 от Руската национална библиотека в Санкт Петербург. В раздела „Едиционни принципи“ са описани правилата за представяне на текста в изданието от дипломатически тип, снабдено с богат критически апарат. В него се отразяват пет типа информация: а) кодикологически и палеографски особености; б) бележки за текстовата пълнота и смислови нарушения спрямо гръцкия оригинал; в) текстологически, синтактични, лексикални и морфологични разночетения по среднобългарския препис Щукин 507 от 1475 г.; г) разночетения по гръцките библейски източници, които имат отношение към славянския превод и съдържат информация за определяне на неговата гръцка основа; д) библейски цитати или позовавания.

На лявата страница от изданието са представени в синоптичен вид Тълкованията на Теодорит Кирски по Migne.

В началото на книгата е поместено въведение от Св. Николова (с. 7-30), в което се разглеждат излезлите рецензии за първия том от поредицата Старобългарския превод на Стария завет и се анализират почерците в славянски преписи на Книгата пророк Иезекиил.

История на българската средновековна литература. Съст. А. Милтенова. С., 1-о изд. 2008; 2-о изд. С., 2009.

автор на статиите:

Йовчева, М. Старобългарската химнография, 104–125.

Йовчева, М. Химнографията през XIII век, 443–452.

Йовчева, М. Химнографията през XIV – началото на XV век, 536–548.

Йовчева, М. Химнописецът Ефрем, 579–581.

Йовчева, М. Химнографският репертоар за новите мъченици, 708–711.

Включените в книгата статии са първи опит в науката да се обобщи историята на средновековната българска химнография, разгледана не само като поток от оригинални съчинения на българските книжовници, а като единство между непреводни и преводни текстове, и осмислена през призмата на социокултурните фактори. За характеризирание на етапите служат няколко критерии: обем и характер на оригиналното творчество, наличие/липса на акростихове (съответно функция и типове акростих), използвани византийски образци, начин на рецепция на византийските модели на структурно, текстологично и езиково равнище, място в цялостната картина на старобългарската литература от дадения период. Обособени са четири базови етапа, свързани с периодизацията на българската литература през Средновековието. **Най-ранният** се разделя на два подетапа: края на IX – началото на X в. и времето на цар Петър (късния Преслав). Първият подетап, белязан с дейността на Кирило-Методиевите ученици, играе основополагаща роля за славянската химнография изобщо. Очертана е неговата уникалност за средновековните източноправославни литератури поради големия обем оригинални творби, техния широк тематичен обхват и наличието на различни типове акростих. При преводите са използвани периферни и архаични византийски образци, които показват белези на неконстантинополска литургическа традиция. Приложена е пълна таблица с откритите досега сигурни или предполагаеми творби на Кирило-Методиевите ученици, разделени по богослужбни цикли и по дати. Вторият подетап носи следните белези: стихване на оригиналното творчество, тенденция за кодифициране и уеднаквяване (обхващаща целия литургически корпус), ориентиране към актуални константинополски образци, по-точно предаване на формалните особености на гръцкия текст. **Химнографията през XIII в.** се характеризира с две еднакво силни тенденции: иновационна и консервативна. Основните насоки в нея са въвеждане на новите „търновски“ светци в богослужението, приемственост с традицията на Първото българско царство, компилиране на макроравнище за създаване на оригинални служби, частични редакторски намеси в състава и структурата на службите, осъществени в отделни литургически центрове. Представени са някои типове химнографски кодекси според влиянието на различни гръцки богослужбни практики (на манастира Св. Богородица Евергетидска, атонска). Водещи за третия етап – **XIV-то столетие**, са иновационните тенденции, обусловени от извършената кардинална литургическата реформа. Те намират израз в кодификацията и унификацията на литургическите книги, усложняването на структурата на службите, налагането на нов тип служба (параклис) с широка функционалност, използването на най-актуални гръцки образци. Епохата е белязана от дейността на писателите от Търновската школа, които подлагат на стилистична и структурна обработка съществуващия химнографски репертоар. На езиково равнище се изработва адекватна славянска версия на усложнения език на византийската химнография (лексика, синтаксис). В жанрово отношение се наблюдава функционална интеграция между химнографията и молитвата и навлизане на нехимнографски средства и похвати (особено при Григорий Цамблак) в изграждане на текстовете. Специални очерци са посветени на отделни изтъкнати фигури (Патриарх Евтимий, Григорий Цамблак, химнописеца Ефрем, недостойния Симеон). **Последният период (XVI в.)** е известен с

химнографията за софийските новомъченици. От една страна, службите показват следване на най-добрите традиции на Търновската школа (Службата за св. Никола Нови Софийски), но от друга, вече се наблюдават някои нарушения при тяхното изграждане (Службата за св. Георги Нови Софийски).

Йовчева, М. Климент Охридски, 230–237.

Йовчева, М. Наум Охридски, 237–239.

Йовчева, М. Петър Черноризец, 267–270.

Очерци за трима от най-забележителните деятели на старобългарската история и култура. Обобщават се изворите за житийните данни, проблематика около тяхното творчество, кръгът на жанровете, в които те творят, стилно-езиковите особености на творбите им.

Йовчева, М. Западнoбългарските анахорети през византийското владичество, 409–414.

Направен е обобщен преглед на източниците за западнoбългарските анахорети и на зараждането и развитието на почитта към тях в средновековната българска литература. Специално внимание е отделено на проблематиката около историята на култа към св. Иван Рилски.

Йовчева, М., Л. Тасева. Атонска книжовна реформа, 510–519.

Атонската реформа се разглежда не само като книжовно и езиково явление, а като неотменна част от кардиналната реформа на богослужението, която подемат българските книжовници на Атон. Очертават се културно-историческите и литургическите предпоставки, източниците и проявите на редактирането на различните равнища на книгите (структура, календар, състав, език). Засегнат е и въпросът за отношението към старобългарските протографи и близостта на преводаческите решения на светогорските старци до предпочитанията на двете основни старобългарски преводачески школи. Особено внимание е отделено на преводаческата концепция, реализирана чрез следване на формалната страна на гръцките оригинали. Оценена като проява на общия механизъм на реформиране на литургическите корпуси в славянската книжнина, атонската реформа изпъква с голямата дълбочина и обхват, тъй като е обвързана с качествено нов църковен регулатор. Изводите са илюстрирани с богат материал от различните типове книги, извлечен от научни публикации и от собствени наблюдения на авторите.

Тасева, Л., М. Йовчева. Преводната литература през XIV век, 551–561.

Статията предлага синтезиран поглед върху едно от най-значителните явления на XIV-то столетие, осмислено концептуално във връзка с няколко основни фактора (укрепнала държавност, наличието на единен авторитетен кодифициращ център, плурализъм на книжовните центрове, повишено равнище на християнска образованост, влияние на исихазма, кардинални литургически промени във връзка с въвеждането на Йерусалимския устав). Подчертани са основните характеристики: въвеждане на значителен обем нови или обновени текстове (съпоставим дори със старобългарския период), равнопоставеност спрямо най-актуалните дялове във византийската богослужерна и монашеска литература, едновременни преводи в различни центрове, навлизане на базови християнски корпуси, непознати дотогава за славянската книжнина. В представения обзор са обхванати почти всички големи съчинения и корпуси, представени по жанрово-тематичен признак.

Йовчева, М. Старобългарският служебен миней. С., 2014, 352 с.

Книгата съдържа четири сравнително самостоятелни части, обединени от общата проблематика за историята на славянския служебен Миней в неговия най-ранен етап.

Първа глава **„Произход на славянските всекидневни миней (въз основа на службите за месец декември)“** е провокирана от съществуващите многобройни хипотези за появата на тази разновидност на книгата, които почиват най-вече на общи културно-исторически факти и съображения. Въз основа на различни по тип и произход староизводни преписи чрез лингвотекстологичния подход се проучва въпросът за възникването на пълния състав за месец декември. Данните от текстовата история на службите са разпределени в две групи. Първата включва лексикални и морфологични варианти, показателни за атрибуцията на превода. Редица архаизми и локално маркирани лексеми сочат, че службите от най-стария пласт за месец декември се вписват в преводаческата дейност на Кирило-Методиевите ученици в българските средища. Втората група текстологични данни са значими за определяне на родствените отношения между древноруските и южнославянските източници. Те са разпределени в няколко подгрупи. Споделените сгрешени четения за всички преписи на разгледаните служби показват, че както архаичните, така и редактираните версии, залегнали в древноруските всекидневни миней, произхождат от общ старобългарски протограф. Запазените правилни варианти само в южнославянски кодекси илюстрират връзката на техните антиграфи с оригинали отпреди възникването на деформациите на текста. С голяма стойност като доказателство за старобългарския произход на пълния състав за декември са коректните четения в сръбски (и в особени древноруски) миней в най-късния пласт от служби, срещу които стандартните източнославянски ръкописи съдържат обща грешка. Материалът се използва за характеризиране на отделните преписи и на текстологичните връзки между тях. Нехомогенността на древноруските декемврийски миней, в която отзвуча предходната традиция на текстовете, показва, че те отразяват късен, сравнително установен етап, белязан от известна унификация.

Втора глава **„Лексикалните разночетения в химнографските текстове: текстологични и стилистически аспекти“** разглежда синонимията при предаване на някои от характерните за химнографията лексикални средства (композиции с първи компоненти $\varphi\omega\tau$ -/ $\varphi\omega\sigma$ - и $\epsilon\upsilon$ -, сложни думи за квалификации на светци, производни с *α-privativum* и др.). Съответствията не се интерпретират само като белег на определена преводаческа концепция, за да бъдат оценени хронологически (архаичен/преславски/неутрален вариант), а и с оглед на риторическите особености на византийския оригинал и на библейската и християнската формулност в поетическия текст. Направените изводи показват еднотипни датиращи тенденции при предаването на редица лексикални модели – от смислов, небуквален превод през аналитични съчетания до различни форми на калкиране. Предпоставките за това развитие се търсят, от една страна, в социокултурната среда, а от друга, в състоянието на книжовния език. Свободните и контекстовите преводи в ранния етап са адаптирани за ухото на устно възприемащия поетическото слово богомолец в храма, чието равнище на християнска образованост е все още недостатъчно. Този преводачески подход обаче води до понижен риторизъм на текста и често разрушава или затъмнява стилистичните фигури от византийския образец. Налагането на различните видове поморфеман превод има две важни последици: възпроизвежда образната система на византийската поезия и едновременно с това, спомага за изграждането на поетическия стил на старобългарския книжовен език.

Трета глава **„Към реконструкцията на комплекта старобългарски служебни миней: кодекс Соф. 199 от РНБ (XII–XIII век)“** поставя в центъра на вниманието един интересен и недооценен ръкопис, който е разгледан на три текстологични равнища (календар, състав на службите, лингвотекстологични особености) с цел да бъде локализиран и датиран неговият протограф. Анализът на паметите в контекста на широк кръг славянски и гръцки календарни източници говори, че византийският оригинал за

основната част от минея (службите за памети с не толкова висок статут) отразява образци от константинополски тип. Съставът на песнопенията в архаичното ядро (службите за св. Георги Победоносец и за св. ев. Марко) и техният език показват обвързаността на Сф199 с най-ранната старобългарска химнографска традиция. Текстологичните факти от по-късния пласт илюстрират съжителството на старинни черти с преславски иновации. В светлината на изнесените данни Сф199 се разглежда като свидетелство за априлския том на комплекта служебни минеи, оформен в сравнително завършен вид във времето на „късния“ Преслав (управлението на българския владетел цар Петър).

Последната глава „**Старобългарската служба за мъчениците Вит, Модест и Крискентия**“ дискутира проблемите на произхода на творбата от гледна точка на стилово-езиковите и композиционните особености в изграждането на текста. Специално внимание се отделя на редица редки черти в образността на службата (използването на диалог, силно присъствие на монолога, повишена предикативност и динамизъм). Изказва се предпазливо предположението, че славянската служба за св. Вит е съавторско дело на св. Наум Охридски и св. Климент Охридски. Направена е реконструкция на състава на службата по пет от шестте познати преписа (два древноруски, два сръбски и един западнобългарски). В основата на изданието на текста заляга най-ранният препис – древноруският Соф. 206, РНБ от XII в., допълнен по южнославянските минеи с песнопенията, липсващи в източнославянската книжнина.

Научни статии и студии

Йовчева, М. Старобългарската служба за Аполинарий Равенски от Климент Охридски. – *Palaeobulgarica*, 26, 2002, № 1, 17–32.

В публикацията се обявява новооткрито произведение, което носи авторския подпис на св. Климент Охридски – акростих КЛНМ. Творбата е разгледана от няколко аспекта. Изтъкнати са редки структурни особености, по които канонът в службата се отличава от известните вече творби на оригиналната старобългарска химнография (ирмоси, изградени върху силабически принцип), но се сближава с анонимния старобългарски канон за Богоявление. В контекста на други творби с авторския подпис на св. Климент е разгледан начинът на изграждане на акростиха, като са обобщени предпочитаните от този автор лексеми при въвеждане на отделните букви. Направен е преглед на текстовата история на канона по запазените известните два преписа в зависимост от два фактора: богослужебното му обкръжение и особеностите на съставите, в които е включен. Отделено е внимание на разпространението на паметта на еп. Аполинарий в славянската книжнина от гледна точка на дискусиата за нейното навлизане сред славяните. Изнесените данни подкрепят мнението, че двата текста за честване на светеца (житието и службата) се появяват в българска, а не в западнославянска среда. Службата за св. Аполинарий Равенски е публикувана по двата преписа, които се допълват – стихирите по българския миней НБКМ 113 от XIII в., а седалният и канонът по древноруския миней за юли Син. тип. 122 от XII в.

Йовчева, М. Гимнографическое наследие Кирилло-Методиевских учеников в русской книжности. – *Древняя Русь*, 8, 2002, 100–112.

Статията за пръв път поставя въпроса за стойността на древноруските минейни и октоихови преписи при възстановяването на оригиналния корпус от химнографски съчинения на Кирило-Методиевите ученици, навлязал в източнославянска среда чрез Първото южнославянско влияние. Данните от няколко равнища (календарни особености, състав, структура, лексика) показват, че макар и с най-ранен произход, източнославянските химнографски сборници, в сравнение с по-късните южнославянски източници, са по-малко надеждни свидетели, защото отразяват една вече редактирана традиция, в която оригиналната химнография е отстранена, съкратена, с разрушен строеж, а текстовете са лексикално и морфологично подновени.

Йовчева, М. Новооткрито химнографско произведение на Климент Охридски и проблемът за западните паметни в старобългарския календар. – В: *Средновековна християнска Европа: Изток и Запад*. С., 2002, 382–393.

В центъра на първата от поредицата публикации, посветени на почитането на т.нар. паметни от западен произход в старобългарската книжнина, стои новооткритият старобългарски канон за първомчк. Стефан и св. Стефан I папа Римски (с вероятен автор св. Климент Охридски), който заедно с три оригинални и три преводни стихирни образува пълна служба за празника на двамата светци на 2.VIII. Произведението става изходна точка за обобщаване на данните за паметите от западен произход в южнославянската практика според писмените източници. Очертава се нехомогенността на тази група светци, като се маркират и различните пътища, по които те навлизат в старобългарска среда. Методологическо значение има постановката, че не може да се разглеждат равностойно проникването на проложните текстове за такива паметни от константинополските синаксари (където тенденциите в постиконоборския период водят до създаване на енциклопедични сводове със събрани имена на християнските светци) и навлизането на самите църковни култове (отразено в пространните жития и службите). Именно вторият тип текстове свидетелства най-ярко честването на западни светци, чиито паметни навлизат

на Балканите от южноиталийски източници или са заварени от Кирило-Методиевите ученици като наследство от раннохристиянския мъченически репертоар в българските земи.

Йовчева, М., Тасева, Л. Хилядолетната традиция на славянската Библия и съвременните преводи на български и словенски. – In: *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture. Mednarodni simpozij Obdobja. Ljubljana 9.-11. december 1999. Ljubljana 2002, 91–107.*

Съпоставка между две традиции на библейския текст, която обхваща 5-те български и 2-а словенски превода на Книгата на пророк Йезекиил, направени в широк хронологически диапазон от X до XX в. В основата стои текстът на Първа глава, в която се срещат немалко специфични топоси и особени граматически конструкции, нетипични за славянската реч. По отношение на историята на библейския текст анализираният материал позволява словенска книжнина да бъде характеризирана като иновационна, а българската – като традиционна.

Йовчева, М. Календарните особености на Путятиния миней – отправна точка за многопосочни разисквания. – В: *Slavia Orthodoxa. Език и култура. Сборник в чест на д-р проф. Румяна Павлова. С., 2003, 182–193.*

Статията насочена към проблема за византийските източници, използвани в късния Преслав (около и след средата на X в.) при редактиране и създаване на сравнително пълните състави на богослужебните календарни книги. Вниманието пада върху ценен ръкопис, като специално се изследват редица изолирани нестудийски особености на неговия календар, за които са изказани мнения, че отразяват ранно влияние на йерусалимска литургическа традиция. Съпоставката с широк кръг славянски и византийски богослужебни източници от различен тип показва, че т.нар. йерусалимски паметни от Путятиния миней могат да се обяснят с влиянието на константинополска календарна традиция. По своите особености минеят се вписва в книжовните процеси от времето на цар Петър, когато старобългарският книжовен корпус се обновява според актуални за византийската столица образци.

Йовчева, М. Проблемы текстологического изучения древнейших памятников оригинальной славянской гимнографии. – In: *La poesia liturgica slava antica. XIII congresso Internazionale degli Slavisti. Blocco tematico 14. Relazioni. Roma–Sofia, 2003, 56–78.*

Разглеждат се актуалните проблеми на текстологията на оригиналната славянска химнография, свързани със структурата, функцията и начина на разпространение на химнографските произведения. Обединени са идентични въпроси и изводи, поставени при изучаването на различните представители на химнографските ръкописи (минеи, октоиси и триоди). На първо място, се разискват въпросите около реконструкцията на състава на оригиналните творби, поставени във връзка с тяхното изграждане (цикъл от еднородни песнопения, служба, канон), обем и функционалната им несамостоятелност. Разгледани са различните типове реализация на дадена творба в книжовната и богослужебната практика и произтичащите от тях намеси в нейната структура при вливането ѝ в богослужебните състави. Обобщени са фактите за различните частични или пълни редактирания на славянските литургически корпуси, които водят до промени в състава на литургическите книги. На базата на данните от няколко равнища, релевантни за текстологичната характеристика на химнографските сборници (календар, състав, структура, език) преписите се обособяват в четири групи. Изведени са диференциалните характеристики на всяка група и са цитирани конкретни нейни представители. Всяка група е оценена с оглед на нейното значение за реконструкцията на оригиналните старобългарски творби.

Подчертава се голямата роля на южнославянските староизводни ръкописи, но едновременно с това се изтъква и наличието на нов пласт в тях. Древноруските преписи, макар и в много случаи да са най-ранни по време на създаване, не са най-първостепенни свидетели, тъй като в голямата си част принадлежат към вече редактиран тип кодекси при въвеждането на Студийско-Алексеевския устав.

Йовчева, М. Новоизводният славянски Октоих по най-ранния препис в кодексите № 19 и 20 от манастира „Св. Екатерина“ в Синай. – В: Преводите през 14-то столетие на Балканите. С., 2004, 205–234.

Статията поставя в центъра на вниманието въпросите за характера, целите и начина на осъществяване на атонската книжовна реформа през XIV в., която се разглежда на базата на филологически и литургически фактори. В основата стоят два ранни източника с доказана принадлежност към атонската ревизирана продукция (синайските октоиси № 19 и № 20, които по състав образуват комплект). Проследяват се редакторските намеси на светогорските старци на три основни равнища: състав, структура, език. Данните показват, че обновяването, макар и кардинално в сравнение с дотогавашните ревизии на славянската литургическа книжнина, не успява да заличи всички следи от стария извод, особено в езиков аспект. Изведени са общите тенденции, които характеризират механизма на редактиране на богослужебните книги в средновековния славянски свят. Реабилитира се мнението на българските литургисти, че атонската редакция може да бъде правилно оценена, ако се разгледа не само като резултат от филологически и езикови фактори, но най-вече като неотменна част от голямата литургическа и монашеска реформа във връзка с въвеждането на новия Йерусалимски устав.

Иванова, К. М. Йовчева. Путешествие св. Александра Римского (Фракийского) из Рима и Карфагена по балканским землям и дальше. – Древняя Русь, 4(18), 2004, 35–45.

Обобщават се комплексните данни на богослужебните източници за почитта към един по-слабо известен раннохристиянски мъченик, който намира своята смърт в Тракия (около град Одрин). На основата на различен тип славянски и гръцки книги се проследява разпространението на неговия култ във балканските земи. Ранният превод на Мъчението на св. Александър Римски (Тракийски, в Дризипар) на старобългарски език (началото на X в.) и наличието на служба за мъченика с предполагаем оригинален старобългарски произход говорят, че вероятен източник за неговата почит е старият балкански светителски репертоар (раннохристиянските мъченици), наследен и възобновен в земите на българската държава след нейното официално покръстване.

Йовчева, М., Тасева, Л. Божието име *Адонаи* в книжнината на православните славяни през Средновековието. – В: Jews and Slavs. Vol. 15. Jerusalem–Sofia, 2005, 297–312.

На базата на различни типове славянски и византийски източници, датирани в широк хронологичен диапазон, се проследяват пътищата, по които Божието име Адонаи навлиза сред славяните. Сред неговите източници се обособяват две групи. Най-ранните са паримейните преписи, където името се среща в паримииите от няколко пророчества. От тях то навлиза и в пълната преславска версия на Книгата на пророк Йезекиил. Регистрацията му в този текст е една от най-ярките прояви на връзката на славянския текст с Лукиановата редакция (особено с нейната втора подгрупа), а също и с библейския текст, залегал в тълкуванията на Теодорит Кирски към тази пророческа книга. Втората група източници (молитвено-заклинателни текстове, списъци с Божиите имена) принадлежи към друг пласт на средновековната книжнина. Този тип текстове и състави разширяват своето влияние през Късното средновековие и стават първостепенен източник за разпространението на името Адонаи.

Йовчева, М. „Руските“ памети в Асеманиевото евангелие и Охридския апостол. – В: Пъствъ оученикъ надъ оучителемъ своимъ. Сборник в чест на проф. дфн Иван Добрев, член-кореспондент на БАН и учител. С., 2005, 220–237.

Публикацията засяга силно дискутираната проблематика за ранното руско влияние върху славянската балканска книжнина. С многобройни изворови факти се отхвърля твърдението за наличие на руски памети в два от най-архаичните старобългарски паметници: Асеманиевото евангелие (където според някои учени се намира паметта Освещаване на Киевската църква „Св. Георги“ на 26.XI.) и Охридския апостол (в който според някои учени се регистрира паметта Обновление на храма „Св. Богородица“ в Киев, 4.XI.). Доказва се, че и двата празника имат константинополско потекло, свързани са с чествания на храмове във византийската столица и са отбелязани в календарите на редица архаични български и сръбски апостоли и евангелия, за които е недопустимо да са използвани източнославянски протографи. Оборването на подобни мнения, които най-често пренебрегват южнославянския материал, от своя страна води до обезсилване на редица съмнителни хипотези за независимия характер на календарите на някои особени древноруски кодекси и връзката им с архаична палестинска или със западна календарна и литургическият традиция.

Йовчева, М. Старата латинска заемка скръня. – In: Acta Palaeoslavica. Vol. 2. In honorem professoris Angelinae Minčeva. С., 2005, 148–156.

Обект на проучване е един от латинизмите, смятан от някои учени за моравско наследство в най-ранния пласт старобългарски текстове. Текстологичните данни от различен тип източници, и най-вече от химнографски ръкописи, показват обаче, че думата участва като изолиран преславски вариант в синонимната редица кнвотъ (архаизъм) – скръня – ковъчегъ (иновация и неутрална лексема). Привлечен е и материал за широкото разпространение на заемката в балканските езици, който недвусмислено говори, че нейн първоизточник са не западнославянските говори, а балканският латинитет.

Йовчева, М. Акростихът в старобългарския канон за св. Троица като свидетел за произхода на творбата. – Црквене Студије. Год. II. Бр. 2, 2005, Ниш, 299–312.

В центъра на вниманието стои фразовият акростих на старобългарския анонимен канон за св. Троица (за 8-и глас). Изследването цели да извлече податки за авторството на творбата. Особеностите на акростиха, от една страна, се проучват в светлината на византийските акростихови форми, актуални за времето на Кирило-Методиевите ученици, а от друга страна, се съпоставят с други засвидетелствани акростихове в творбите на старобългарската песенна поезия. В обобщение се изтъква, че редица формални и стилови белези на акростиха подсказват за авторството на Константин Преславски, но подобна атрибуция все пак остава твърде хипотетична. Част от особеностите най-вероятно произтичат от параклитичния характер на канона и имат обяснение в неговото литургическо предназначение.

Йовчева, М. Езикови свидетелства за произхода на Службата за Пренасяне на мощите на Климент папа Римски. – Във: Филологически изследвания в чест на Климентина Иванова за нейната 65-годишнина. (= Старобългарска литература, 33–34), 2005, 64–77.

Службата за Пренасянето на мощите на Климент папа Римски се вписва в емблематична за мисията на светите братя Кирил и Методий проблематика, засягаща появата текстове, свързани с почитта към римския папа. За химнографското произведение са изказани редица мнения, но водещото е, че е дело на Константин-Кирил Философ. Направеният езиков анализ сочи, че най-вероятно химнографската творба е възникнала след Кирило-Методиевото време, тъй като носи по-късни белези.

Йовчева, М. Традиция и новое в богословской терминологии афонских редакторов 14 века (на основе текста Октоиха). – В: Церковнославянский язык: история, исследование, преподавание. Отв. ред. И. Бугаева. М., 2006, 35–54.

На основата на определена група базови богословски термини се търси влиянието върху атонските редактори на предходните преводачески школи. Към изворовия кръг са привлечени представители и на трите типа химнографския сборници, за да осигурят надеждна база за изводите. Данните недвусмислено сочат, че преводаческият избор на атонските редактори при предаване на основните термини най-често съвпада с т.нар. преславизми, които по-точно възпроизвеждат формално гръцките образци.

Йовчева, М. Святой Вит в древнеславянской книжности. – Древняя Русь, 4(26), 2006, 10–19.

В статията е обоснована една от хипотезите за пътя на проникване на почитта към св. Вит в средновековния календар на славяните, като се използват филологически и културно-исторически данни. Акцентът пада върху двете основни произведения за честването на паметта – преводното Мъчение на св. Вит, Модест и Крискентия и оригиналната старобългарска служба за мъчениците, които са разгледани отделно и в тяхната взаимна връзка. От особена стойност за разискваните въпроси е химнографската творба, която кореспондира с редица служби за западни светци, създадени от Кирило-Методиевите ученици в българските средища. Съпоставката между агиографския и химнографския текст за св. Вит очертава тяхната относителна хронология и показва, че службата е написана на базата на житието. Към филологическите факти са добавени и сведенията за почитането на св. Вит в южнославянския народно-фолклорен календар, предимно в западнобългарските и сръбските земи. Обобщението на данните с отчитане на свидетелствата на италогръцките източници за култа към св. Вит позволява извода, че паметта му прониква в балканските земи не чрез западнославянско посредничество (като наследство от Кирило-Методиевата мисия), а от южноиталийските центрове. Този път на движение, а също и липсата на паметта в константинополските календари, обуславят ограничената писмена история на текстовете за честването на св. Вит. Сравнени помежду им, двата текста имат различна популярност в славянската книжнина, като службата е позната в много повече преписи, отколкото Мъчението. Обяснението за тази диспропорционалност се търси, от една страна, в особеностите на използване на агиографските и химнографските текстове в литургическата или изобщо в манастирската практика, а от друга, в различната история на славянска почва на книгите, в които тези два текста битуват.

Билярски, И., Йовчева, М. За датата на Успението на цар Петър и за култа към него. – В: ТАНГРА. Сборник в чест на 70-годишнината на акад. В. Гюзелев. С., 2006, 543–557.

Публикацията се занимава с два аспекта на почитта към св. цар Петър. Първият включва характера, произхода и датированата на източниците, в които се разпространява паметта на българския владетел. Отчита се разминаването между чисто литургическия аспект и политическото значение на неговия култ. Вторият аспект се основава на анализа на изразността на службата за св. цар Петър, в която се преплитат две насоки, показателни за характера на неговия култ: засилена употреба на образите, свързани с монашеския тип светост и приглушено присъствие на царските мотиви и изобщо на образността за възхваляване на владетелите светци.

Тасева, Л., Йовчева, М. Езиковите образци на атонските редактори. – В: Българска филологическа медиевистика. Сборник научни изследвания в чест на проф. дфн Иван Харалампиев. Велико Търново, 2006, 221–240.

В статията се разглеждат силно дискуссионните проблеми за езиковите характеристики на атонската книжовна реформа по три основни показателя: отношение към гръцките оригинали, отношение към славянската книжовна традиция и отношение към съвременната езикова ситуация към XIV в. Изследването се опира на изобилен първоизточников материал от широк кръг редактирани или преведени на Атон текстови корпуси. Анализът на данните и изведените общи тенденции позволяват да се заключи, че в своята работа светогорските редактори са следвали комплекс от взаимнообвързани и йерархизирани принципи, сред които водещо място заема точното възпроизвеждане на гръцките модели при използване на възможностите, които предлага българският книжовен (а не говорим) език. Фактите доказват по-тясната връзка с преславските предпочитания (които по-точно възпроизвеждат гръцките модели) и опровергават две от битуващите мнения: за възвръщането към Кирило-Методиевия език и преводачески предпочитания и за прякото влияние на говоримия народен език.

Йовчева, М. Милутиновият октоих (*Уваров 521, ГИМ*) като свидетел за славянската богослужбна книжнина от средищата в светите земи. – В: Манастир Бањска и доба краља Милутина. Зборник са научног скупа одржаног од 22. до 24. септембра 2005. године у Косовској Митровици. Ниш – Косовска Митровица – Манастир Бањска, 2007, 359–374.

Обект на проучване е един ценен сръбски октоих от времето на сръбския крал Стефан Милутин. Проследена е съдбата на кодекса до попадането му в сбирката на граф. Уваров (днес в ГИМ). Самият ръкопис е изследван от два аспекта. От една страна, като ценен свидетел, съхранил архаичен репертоар (оригинални произведения на Кирило-Методиевите ученици). От друга страна, на основата на иновациите в службите за всекидневното богослужение се доказва неговата принадлежност към групата сръбски и западнобългарски октоиси, които са формирани под влияние на Еввергетидския устав, въведен в балканската практика от св. Сава Сръбски. На структурно равнище интерес привлича подредбата на материала, която бележи междинен етап в прехода от по-старинния тип жанрово организирани октоиси към кодексите с песнопения, разположени според литургическия принцип.

Тасева, Л., М Йовчева. Мъчението на св. Аполинарий Равенски в контекста на ранната славянска преводна литература. – In: *Abhandlungen zu den Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Bd. 2. Freiburg i. Br., 2006, 153–198.*

Изследването е посветено на славянския превод на Мъчението на св. Аполинарий Равенски, чийто произход е обект на вековна дискусия по отношение на времето и мястото на своята поява (западнославянска или старобългарска среда) и на използвания оригинал (гръцки или латински). За пръв път се прави пълна съпоставка между славянската версия, латинския текст и единствения запазен гръцки препис (в кодекс Mess. Gr. 29 от 1308 г), който от своя страна е превод от латински оригинал. На езиково равнище се извличат немалко балканизми и архаизми, а също и следи от влияние на гръцка първооснова. Текстологичните данни показват по-голямата близост на славянския текст до известните латински версии на Мъчението. На специален анализ се подлагат два типа грешки в превода: общи за славянския и гръцкия текст, чието обяснение е в използвана латинска основа и характерни само за славянския текст, които могат да се интерпретират единствено като смесване на омонимични или паронимични гръцки думи. Извлечените лингвотекстологични данни са разгледани в широк културен контекст, като се обобщават разнородните факти за наличието на т.нар западни компоненти (други паметни, езикови следи от западната църковна традиция, структурни особености на богослужбните последования), които говорят за пряко или непряко влияние на италогръцката традиция върху ранната старобългарска книжнина.

Йовчева, М. Январская служба св. Афанасию Александрийскому в ранней славянской книжности. – В: Многократните преводи в Южнославянското средновековие. Сборник доклади от международната научна конференция в София 7–9.07.2005. С., 2006, 91–110.

Статията илюстрира необходимостта от изучаване на ранната текстова традиция на службите от славянските минеи на основата на преписи с различен произход (както древноруски, така и южнославянски). Проследява се историята на славянските служби за св. Атанасий с отчитане на материала и за двете дати за прослава на този виден християнски деятел (18.I. и 2.V.). Чрез лингвотекстологичните показатели се извлича архаичното ядро песнопения, което показва белезите на ранните преводи на учениците на светите братя Кирил и Методий, осъществени в българските средища. Разслоени са и по-късните текстови пластове при различните редакции на службите и е изказано мнение за локализацията и хронологизацията на тяхната поява.

Йовчева, М., Л. Тасева. Тъло – една забравена лексема от старобългарския книжовен език. – Родна реч, 13, 2007, 52–62.

Обобщават се данните за употребата на една изчезнала от съвременния български език лексема *тъло* (със значение 'земя, почва; долу, под'), която обаче в средновековните паметници има немалко регистрации в текстове от различни жанрове. Кръгът на преводите, в които тя се появява (химнографски служби, Учителното евангелие, жития), бележи дейността на преславските книжовници от периода IX–X век. Данните за разпространението ѝ в книжнината позволяват нейните употреби да се локализируют в източнобългарските говори през IX–X в.

Йовчева, М. Българската редакция на служебния миней от XIII в. – Старобългарска литература, 37–38, 2007, 3–18.

Основен обект на изследване са два български минея от втората половина на XIII в. (Григ. 1/4 и Григ. 1/5 от ОГНБ), които съставят комплект по отношение на поместените служби. Текстологичният им анализ в сравнение с най-ранните древноруски преписи, от една страна, и с южнославянски архаични източници, от друга страна, води до заключението, че двата кодекса свидетелстват за пълно обновяване на състава на тази химнографска книга, извършено през XIII-то столетие. Разгледани са някои кодикологични, правописни и езикови белези, а също особености на структурата и календара. Съвкупността от изнесените факти и направените изводи говори, че тази редакция на Миней би могла да се свърже с някой от новоутвърждаващите се книжовни центрове на Второто българско царство.

Йовчева, М. Календарът на миней *Григ. 1/5* от ОГНБ (втори Добрианов миней). – В: Християнска агиология и народни вярвания. Сборник в чест на ст.н.с. Елена Коцева. София, 2008, 83–104.

В центъра на изследването стои източник с уникален календар, непознат от други славянски кодекси, който прави невъзможно типологизирането на миней в рамките на съществуващите досега класификации. Паметите от миней ОГНБ Григ. 1/5 са сравнени с представителите на двата основни типа богослужбна практика: студийската и йерусалимската. В зависимост от наличието или липсата им в календарите на тези два типа източници паметите условно са разделени на четири групи – общоразпространени (неутрални), студийски (регистрирани на съответната дата в сравнително най-чистите представители на студийската богослужбна традиция), йерусалимски (официално наложени с въвеждането на Йерусалимския типик) и особени (който липсват в чистите студийски или йерусалимски представители). Цялостната преценка на данните показва, че, от една страна, съставът на разглеждания миней отразява по-късни византийски образци,

чиито календари могат да се определят като преходни между двете основни литургически традиции (студийската и йерусалимската). Въз основа на изключенията и редките паметни произходът на гръцкия протограф на миней ОГНБ Григ. 1/5 би могъл със сравнително голяма степен на увереност да бъде локализиран на Атон.

Йовчева, М. Още веднъж за протографа на Путятиния миней (РНБ, Соф. 202). – В: Четвърти международен симпозиум „Преславска книжовна школа. Т. 10, Шумен, 2008, 326–340.

Изследва се комплекс от културно-исторически, литургически и филологически факти, които позволяват да се локализира и датира старобългарският протограф на един от ранните особени древноруски минеи – Путятиния миней от X–XI в. (РНБ, Соф. 202). Анализираният правописен и езиков материал недвусмислено показва, че основният пласт от текстове отразява преводаческите принципи на преславските книжовници. Редом с него са включени редактирани служби за по-големите празници или по-изявените светци (например за 8 май, 12 май, 21 май), чийто превод е бил осъществен по-рано от Кирило-Методиевите ученици в края на IX – началото на X в. Хипотезата, че протографът на Путятиния миней е свързан с дейността на късния Преслав (времето на св. цар Петър) се потвърждава и от календарните особености и състава на някои служби, които говорят за връзка с гръцки оригинали от константинополски произход. Създаването на този тип Миней със служби за всекидневното богослужение кореспондира с тенденциите при други книги също с пълен репертоар, но агиографски (чети-минейте), които също възникват към втората половина на столетието. Като цяло очертаните насоки в книжовната и преводаческата дейност се вписват в цялостното културно, духовно и литературно развитие по времето на Симеоновия наследник.

Йовчева, М. Оригинална славянска творба ли е Службата за св. Михаил Воин? – В: XXXIV научна конференция на XL меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид 13.–30.VIII. 2007). Лингвистика. Скопје, 2008, 183–197.

Публикацията е посветена на въпроса за източниците на старобългарската служба за св. Михаил Воин. Анализът на отделни нейни компоненти показва, че тя е съставена от два типа песнопения според произхода им: текстове за св. Георги Победоносец, адаптирани към паметта на св. Михаил, и текстове, написани специално за честването на търновския светец. Въпреки компилативния си характер, службата остава старобългарско произведение от гледна точка на цялостната химнографска композиция. По своя механизъм на изграждане творбата за св. Михаил Воин се вписва в особеностите на българското песнотворчество през XIII в., когато основните начини за възникване на химнографски последования за търновските светци са заемането и адаптирането на преводни песнопения за светци със сходна канонична светост и компилирането на по-големи текстови цялости. Този модел на химнотворчество, уникален само за XIII-то столетие, е обяснен в светлината на културно-историческите приоритети на епохата.

Getov, D., M. Yovcheva. The Unedited Oktoechos Canons for Prophets and Martyrs in the Byzantine and Slavonic Tradition. – Byzantinoslavica, 66, 2008, № 1–2, 139–166.

Статията е насочена към историята на византийските химнографски сборници и въпросите за гръцките източници на богослужебните книги, преведени в ранния период от Кирило-Методиевите ученици в България. Представен е слабо известен досега цикъл от канони за службите в събота, посветен на пророците, мъчениците и светителите и характерен за ранната палестинска практика, който остава извън печатните гръцки (и съответно славянски) издания. Неговото широко разпространение в староизводните славянски източници от различен произход и различен тип октоиси, от една страна, и извлечените езикови белези, от друга, говорят за много старинен превод, датиращ от най-ранния период на формирането на химнографските книги в българските средища. Данните от трансмисията на текстовете в славянска среда показват, че този цикъл отпада от

южнославянската книжнина след богослужебните и книжовните реформи през XIV в., а в древноруската поради нейния консерватизъм има по-дълга традиция. Приложено е билингвално издание на канона за 5-и глас, на основата на пет гръцки и осем славянски октоиси, с различията в критическия апарат.

Йовчева, М. Приносът на българските учени в областта на химнографията за развитието на съвременната медиевистика. – Списание на БАН, 2008, 5, 24–29.

Аналитично са представени на основните постижения на българските учени в силно актуалното и разработвано поле на химнографията. Очертани са основните проблеми, които са разгледани в контекста на други възлови въпроси на средновековната българска книжнина и литература. Изтъкнато е преломното за кирилометодиевистиката значение на големите открития на оригинални старобългарски творби, които дават тласък за решаването на редица частни и общи въпроси.

Йовчева, М. Об одной словообразовательной модели в ранних гимнографических текстах (глаголы с суффиксами -ова-/-ева-). – В: Bibel, Liturgie und Frömmigkeit in der Slavia Byzantina. Festgabe für Hans Rothe zum 80. Geburtstag. Hrsg. D. Christians, D. Stern, V. S. Tomelleri. München–Berlin, 2009, 209–228.

Вниманието пада върху един продуктивен за южнославянските езици словообразователен тип и неговата функция в ранните химнографски текстове. Според честотата и дистрибуцията лексемите са разделени в две основни групи: по-високо честотни и стандартни думи и редки образувания. Данните са оценени чрез текстологичния подход, който показва тенденцията към отстраняване, особено на вариантите от втората подгрупа, и замяната им с неутрална лексика при по-късните редактирания на химнографските текстове. Сред тях специално е изследван моделът на девербативни итеративи от на -ева-, получени при имперфективизация на глаголи от I разред на IV спрежение (инфинитив на -нѣн). Направените справки показват, че употребата им в ранната старобългарска книжнина е съсредоточена предимно в поетически, панегирични и паренитични произведения. Обяснението за тяхната поява се търси или във влиянието на говоримия български език, или в изкуствено създаден книжовен модел, който бележи текстове от по-високите жанрове.

Йовчева, М. Возникновение славянских служебных миней: общие гипотезы и текстологические факты. – Scripta & Scripta, 6, 2008, 195–232.

Статията е включена след преработка и разширяване в монографията. В центъра на изследването е въпросът за възникването на пълния минеен състав за месец декември. Въпросите се дискутират на базата на лингвотекстологичните данни от широк кръг минеи с различен произход и от различен тип. Редица архаизми и локално маркирани лексеми сочат, че службите от най-стария пласт се вписват в преводаческата дейност на Кирило-Методиевите ученици в българските средища. Анализират се данни, релевантни за родствените отношения между отделните преписи. Материалът показва връзката на различните типове древноруски минеи със старобългарски протографи.

Йовчева, М. Новые тенденции в развитии болгарской переводной и оригинальной гимнографии в XIV в. – Древняя Русь, № 4 (38), декабрь 2009, 36–43.

Публикацията изгражда обобщена картина за един от най-важните периоди, който е формативен за църковнославянските химнографски сборници. Открити са основните иновации в областта на жанровете, на функциите и структурата на службата, на езика на творбите. Като водещи особености са изведени промените в композиционно отношение във връзка с литургическата реформа и широкото разпространение на новия тип служба

(параклиса), използването на най-актуални византийски образци, важната роля на местните култове като обект на химнографска възхвала, изработването на адекватна славянска версия на усложнения език на гръцката химнография. В жанров аспект са изтъкнати интеграцията между химнографията и молитвата по функции, а също и навлизане на нехимнографски средства в образността на песенната поезия.

Йовчева, М. Южнославянската литургическа книжнина през XIII век. – Зборник радова Византолошког института, 46, 2009, 351–364.

В сравнителен план е очертана картината на сръбската и българската литургическа книжнина през тринадесетото столетие. В резултат от съчетаването на няколко културно-исторически фактора богослужебният корпус добива облик, специфичен само за този век, който се получава от взаимодействието на две еднакво силни разнопосочни тенденции: консервативна и иновативна. Консервативизмът се реализира в приемствеността с архаични състави и намира опора във все още непроменената регулация на литургическата практика от студийския тип устава. Иновационните процеси се съсредоточават в две насоки: 1) нови интерпретации в областта на агиографията и химнографията, свързани с изграждането на новопородени (или актуализирани) български и сръбски култове; 2) преработка на наследените от предходните столетия литургически състави. Столетието се характеризира и с първите ярки свидетелства на културно единение на балканските народи, проявени във формирането на южнославянски светителски фонд, за който се разпространява общ корпус от текстове в минеите, пролозите и календарите.

Тасева, Л., М. Йовчева. Мъчението на св. Александър Римски (Един рядък агиографски текст в книжнината на православните славяни). – В: Text – Sprache – Grammatik. Slavisches Schrifttum der Vormoderne. Festschrift für Eckhard Weiher. Hrsg. J. Bestres-Dilger und A. Rabus (= Die Welt der Slaven. Sammelbande. Bd. 39). München–Berlin, 2009, 67–94.

Изследването проследява текстовата история на Мъчението въз основа на трите запазени славянски преписа в майския том на Аверкиевите минеи (Хил. 445) от XVII в. и двата преписа в Успенския комплект на Макариевите чети-минеи, където текстът е поместен под две дати – на 14 март и на 13 май. Анализират се вариранията на фонетично, морфологично, синтактично и лексикално равнище, които водят до извода за неконтролирана традиция на творбата. Данните сочат текстологическото родство между Аверкиевия и майския препис на Мъчението, които пазят по-старинни форми в езика. Най-систематично редактиран е мартенският текст, в който правописните и фонетичните промени са прокарани последователно. Причината за близостта между сръбския и майския препис се търси в еднаквата богослужебна позиция на Мъчението, която отразява първоначалната дата на честване на мъченика в славянската практика. Преместването на текста в състава за месец март, където е вторичната дата, вероятно е довело и до по-сериозни редакторски намеси. В края е издаден текстът на Мъчението по Аверкиевия препис с различията по двата източнославянски кодекса.

Йовчева, М. Анонимният Канон за архангел Михаил с предполагаем непреводен произход. – Црквене студије, бр. 6, 2009, 203–214.

В статията се разискват въпросите около атрибуцията на анонимния Канон за архангел Михаил за 2-и глас (с начало Просвъщън оумы дрѣвле) с предполагаем старобългарски произход. Специално внимание се отделя на характера и типологията на ръкописните минеи, в които той е регистриран. Публикува се един новооткрит уникален препис в сръбски октоих НБКМ 172 от XIV в., в който канонът е с нарушена структура, като тропарите му са разпръснати в съответните песни на комбинирани канони за понеделник за 6-и, 7-и и 8-и глас.

Yovcheva, M. L. Taseva. Slavonic Vita of Stephen I the Pope of Rome: the Issue of its Latin or Greek Origin. – Scripta&e-Scripta, 8–9, 2010, 365–385.

Изследването се вписва в проблематиката на текстовете за светците от западен произход в старобългарската книжнина. То включва съпоставка между петте известни досега славянски преписи на Мъчението на св. Стефан I папа Римски, латинския текст (по Acta Sanctorum) и двете гръцки версии (издадени от Латышев), които досега не са отчитани в научната литература. Данните оспорват голяма част от изнесените аргументи в предходни публикации за превод на агиографския текст от латински оригинал в западнославянска среда. Редица от фактите всъщност са грешки, получени в славянска среда, или пък грешки на превода в резултат от омонимични или паронимични латински лексемеи, които се появяват и в гръцката версия и оттам биха могли да попаднат в славянската версия. На езиково равнище са изведени и други аргументи (заемки с гръцки фонетичен облик, грешки, допустими само при гръцки оригинал), категорично свидетелстващи именно за византийски източник на превода.

Йовчева, М. Службите за св. Георги на 26 ноември в южнославянските минеи. – В: ПЪННЕ МАЛО ГЕΩΡΓΝΙΟ. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. д-р Георги Попов. Отг. ред. М. Йовчева; ред. Ив. Добрев, А. Турилов, Емил Трайчев. С., 2010, 101–116.

Обобщени са данните за честването на зимния празник на св. Георги сред южните славяни, като изворовата база се разширява с два нови химнографски източника (Хлуд. 166 от ГИМ и Sinait. Slav. 25). База за проучването са петте южнославянски минеи от XIII–XIV в., които съдържат на 26 ноември служба за тази дискутирана памет. Тяхното текстологично групиране според състава на службата формира следната схема. Сръбският Братков миней (НБС 647) и минеят Унд. 75 от РГБ спадат към обща традиция с древноруските минеи и заемат песнопения от априлската дата за великомъченика. Всеки от останалите три свидетели (Скопски миней НБКМ 522, Хлуд. 166 от ГИМ и Sinait. Slav. 25) съдържа собствена уникална версия на службата, която не следва познатите две традиции за почитане на св. Георги (3 ноември и 23 април). Два основни факта, 1) празникът на св. Георги на 26 ноември отзвучава през XIII–XIV в. в литургическата практика в южнославянските земи, и 2) ноемврийската служба в разгледаните три празнични минеи е специално изградена композиция, а не е пренесена в готов вид от априлската дата, говорят за самостоятелната съдба на тази памет в българската книжнина. Нейното навлизане в южнославянската практика става от византийски източници, а не от Киевска Русия. В края на статията е приложено инципитарно описание на службите за 26 ноември в Братковия миней, Унд. 75 от РГБ и Скопския миней (с посочени гръцки паралели). Издадена е изцяло службата по Sinait. Slav. 25, в която е включен канон без намерени досега гръцки успоредици.

Йовчева, М. Съставът на киевските печатни минеи в светлината на вековната славянска ръкописна традиция. – Старобългарска литература (Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на Красимир Станчев и Александър Наумов), 41–42, 2009, 53–63.

Статията обръща внимание на неразработен проблем – влиянието на вековната ръкописна традиция върху състава и езика на 12-томния комплект служебни минеи, издадени в Киев (1893–1894). Разгледани са редица редки или особени гръцки преводи, поместването на едно песнопение в две различни версии, интерполации на отделни тропари и стихире, които нямат подкрепа в гръцки източници, но имат паралел в ръкописните минеи от XI–XVI в. и следователно, са наследство в печатния текст от предходната текстова история на службите. В ползва на такова влияние говорят и редица

общи за ръкописните и Киевските минеи песнопения (канони, стихирни и др. малки песнопения), които липсват на тази позиция в гръцките венециански издания. Въз основа на изнесените данни е подчертано, че изследването на източниците за ранните църковнославянски издания не трябва да се ограничава само върху гръцките/славянските ръкописи, залегнали в църковнославянската печатна продукция, но да отчита и вековната трансмисия на текстовете в славянска среда.

Йовчева, М. За една възможна атрибуция на славянската служба за св. Вит, Модест и Крискентия. – В: Сборник на трудови од Меѓународниот научен собир „Свети Наум Охридски и словенската духовна, културна и писмена традиција“ (организиран по повод на 1100-годишнината од смртта на св. Наум Охридски). Охрид, 4–7 ноември 2010. Редакциски одбор И. Велев. Скопје, 2011, 159–174.

Статията е вклучена след преработка в монографијата. Тя дискутира проблемите на произхода на творбата од гледна точка на стилово-езиковите и композиционните особености в изграждането на текста. Изказва се предпазливо предположение, че славянската служба за св. Вит е съавторско дело на Наум Охридски и Климент Охридски. Направена е реконструкција на състава по пет од шестте познати преписа (два древноруски, два сръбски и един западнобългарски). В основата на изданието на службата за тримата мъченици заляга най-ранниот препис – древнорускиот Соф. 206, РНБ од XII в., допълнен по јужнославянските минеи с песнопенията, липсващи в източнославянската книжнина.

Йовчева, М. Установление памяти св. Николая Мирликийского в византийских и славянских октоихах X–XIV вв. – В: Добрий кормчий. Почитание святителя Николая в христианском мире Почитание святителя Николая в христианском мире. Сост. и общ. ред. А. В. Бугаевский. М., 2010, 222–231.

Статията засяга проблемите за формирање на седмичниот круг памети в Октоиха. На базата на широк круг ръкописни византийски октоиси и параклитици се прави изводът за константинополски произход на тази памет како тема на службите за четвртък в седмичното богослужение. Нейното налагање става през IX в., когато светителот получава особена почит във византийската столицата. В славянската книжнина паметта в службите за четвртък прониква непоследователно. Докато в јужнославянските източници тя се постепено прониква през XIII в., но окончателно влиза в унифицираниот октоихов состав след атонско-търновската реформа през XIV в., в източнославянската традиција този процес по-бавен и значително по-неравномерен.

Йовчева, М. Старобългарските химнографски книги след Симеоновата епоха: преславската редакција на Октоиха. – В: Меѓународен научен симпозиум „Византија и славяните“ по случај 20-годишнината од создавањето на Център за славјано-византийски проучвања „Иван Дуйчев“ към СУ „Св. Климент Охридски“. Софија, 12-14 мај 2006 г. (= Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“. Център за славјано-византийски проучвања „Иван Дуйчев“. Т. 96 /15/). Софија, 2011, 239–251.

Статията е принос към прецизирање на понятието Преславска школа, което обхваща век и половина од дейноста на старобългарските книжовници. Разглеждат се проявите на преславските книжовници след X в., които засягат различните равнища на Октоиха (обновявање на състава по актуални византийски образци, отстранявање на оригиналните старобългарски творби на Кирило-Методијевите ученици, езиково редактирање). Специјално се изтъкват тенденциите в преводаческите решенија, които целат да изчистят езика од архаични и локално обгарени компоненти и да го доближат формално до изходните гръцки модели. Изнесените факти се коментират в контекста на типологиски сродни данни за редактирање и на други литургиски книги, които покажат сѐ истиот тип намеси, извршени в този период.

Йовчева, М. Още веднъж за химнографските текстове в Синайския евхологий. – В: Погребението и смъртта в юдео-християнската традиция. Съст. и ред. Р. Койчева и А. Милтенова. (= *Studia Mediaevalia Slavica et Byzantina*. Vol. 1.). С., 2011, 232–241.

Обект на проучване са поредица стихирни и блажени, включени в Чина на великата ангелска схима в Синайския глаголически евхологий. Намерени са гръцките текстове на някои от песнопенията, които досега са останали без гръцки паралели. Уточнените гръцки изходни текстове позволяват да се изтъкнат някои редки преводи, които имат успоредници само в други старобългарски химнографски текстове. Данните също говорят за нехомогенността на този чин по отношение на преводаческите особености на различните типове текстове, влизащи в него. Разликите между езика на песнопенията и на молитвите и съвпаденията с други химнографски текстове при някои по-особени преводачески решения спомагат да се очертае пътят на формиране на Чина на ангелската схима в Синайския евхологий – чрез заемане на вече преведени текстове от други химнографски сборници. Изнесените данни още веднъж потвърждават компилативния, късен произход на последованията в кодекса.

Йовчева, М. Към лексикалния облик на архаичните химнографски текстове: слав. сватъ срещу грц. θεῖος, μάκαρ, μάρτυς, ὁσιος. – В: Библиестика. Славистика. русистика. К 70-летию заведующего кафедрой библиистики профессора Анатолия Алексеевича Алексеева. Отв. ред. Е. Л. Алексеева. Санкт-Петербург, 2011, 426–440.

Статията е включена след преработка в монографията. Тя е първата от публикациите, които се занимават с начина на възприемане в славянска среда на различните езикови модели от гръцките химнографски сборници.

Yovcheva, M. L. Taseva. Translated Literature in Bulgarian Middle Ages as a Social and Cultural Phenomenon. – *Scripta&e-Scripta*, 10–11, 2012, 271–323

Изследването прави преглед на средновековните български преводи от гръцки като многовековен процес, предпоставен от постоянните контакти между Византия и нейните славянски съседи в зависимост от историческите и културните обстоятелства в средновековна България. Фактите са обсъдени от перспективата на два основни определящи фактори: социокултурната среда (духовните потребности на епохата, политическата и културната идеология, инициаторите на преводите, центровете на преводаческа дейност, степента на християнска образованост). Хронологичният и типологичният анализ на тематиката и жанровия диапазон на преводната литература дава възможност за очертаване на пет основни етапа с техните най-важни характеристики: 1. Кирило-Методиев период (средата на IX в. – 885 г.) – рецепция на корпуса, необходим за мисионерски цели; 2. Период на Първата българска царство (885–1018) – интензивна преводаческа дейност за основополагане на християнската литература в България; 3. Период на византийското владичество (1018–1185) – затихване на преводаческата дейност и единични преводи на литературни текстове от низовата литература; 4. Период на Второто българска царство, свързан с династията на Асеневци (краят на XII и XIII в.) – частично редактиране на литургическите и паралитургическите книги; 5. Период на Второто българска царство, доминиран от Атонско-Търновските преводи (XIV – началото на XV в.) – засилени контакти с Византия и привеждане в съответствие с актуалните византийски модели, интензификация на преводния поток и широк жанров и тематичен диапазон на преведените текстове.

Петрова, М., М. Йовчева. Светците от Супрасълския сборник: имена, дати, източници. – В: Преоткриване: Супрасълски сборник. Старобългарски паметник от X век. Ред. А. Милтенова. / *Rediscovery: Bulgarian Codex Supraliensis of 10th century*. С., 2012, 377–446.

Въпреки вековната и богата изследователска традиция, в която Супрасълският сборник е бил разглеждан от многобройни и различни аспекти, досега този паметник не проучван систематично като източник на чисто агиологическа информация. Затова настоящата статия е пръв опит да се обобщят и систематизират данните за всеки от светците, представен с житие в този сборник. Каталогът включва 23 памети, повечето от които не спадат към кръга на най-силно почитаните. Използван е разнотипен материал от средновековните източници: славянски и византийски календари, агиографски и химнографски текстове (в техните различни преводи и редакции), данни от църковната живопис. Целта е да се очертае отбелязването и разпространението на всеки от светците в Средновековна България по време на компилиране на кодекса, а също и през следващите столетия.

Йовчева, М. Ръкопис ЦИАИ 89 – един анахроничен миней от XVII в. – В: *Beati Possidentes. юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на проф. дфн Боряна Христова. Съст. и науч. ред. доц д-р А. Тотоманова, доц. д-р Ц. Панчева. София, 2012, 257–268.*

Осветляват се проблеми на развитието на Минея след атонско-търновската реформа през XIV в. В центъра на вниманието е поставен един късен миней ЦИАИ 89, продукт на Етрополската школа. В неговия състав се наблюдава силно архаично ядро, което засяга три аспекта: календар, състав на някои служби и език. Минеят е оценен като илюстрация на типичната за редактираните в славянския свят картина: поправена структура, леко редактиран състав и слаби намеси на езиково равнище. Изказано е мнението, че произходът на неговия протограф е свързан със сръбски средища, част от които пазят през XVII столетие по-архаична традиция.

Йовчева, М. Късните гръцки заемки в преводите на преславските книжовници. – В: *Международна научна конференция „Културният диалог между Изтока и Запада“, посветена на 25 годишнината от създаването на Центъра за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“ към Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и на 50 годишнината от създаването на Института за източна философия в Токио. (= Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“. Център за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“. Т. 98/17). С., 2013, 259–273.*

Статията дава нов, различен ракурс към употребата на гръцките заемки в старобългарската книжнина с оглед на функционалния и жанровия подход. Целта е да се намерят критерии за отделяне на най-ранните заемки (предимно названия на базови християнски понятия, административни и църковни длъжности, но също и специфични реалии от библейските книги) в Кирило-Методиевите преводи на богослужбени текстове от късните гръцизми, които проникват чрез нови преводи или редакции на вече преведени текстове, направени от книжовниците в Източна България в края на IX до третата четвърт на X в. Акцентира се, че средата на разпространение на късния тип са основно небиблейски и извънлтургически текстове. Втората група условно се разделя на две подгрупи според типа на текста и причините за заемането. Част от тези заемки (най-вече в юридически съчинения, агиографски текстове и изобщо в корпуси на монашеската литература) се обясняват предимно с лингвистически фактори – установяване на еднозначни термини за административно-политическите и църковните понятия, невъзможност да се намери адекватно славянско съответствие, стремеж към стилистическа издържаност на текста. Друга група късни гръцизми от функционална гледна точка проникват чрез ексегетически, догматически, катехетични и еротапокритични текстове, предназначени за индивидуално четене (например тълковните версии на библейските книги, компилации от типа на изборниците или подобни компоненти в други корпуси), а също и чрез историческите съчинения. В тях чуждите лексеми са включени много често в специфични конструкции в коментарите или във въпросо-ответни текстове, когато

понятието е придружено от славянски превод или тълкуване. Като се отчита сферата на функциониране на разглежданите текстове и корпуси, може да бъде потърсена особената роля на гръцизмите в тези преводи като елемент от своеобразен узус на съчинения, предназначени за подбрана аудитория. В семантично отношение голямата част от тези заемки не назовават най-важните християнски понятия и не спадат към базовата за всеки християнин лексика. Тяхното възприемане и осмисляне изисква друго равнище на исторически, естественонаучни и богословски знания, образованност по историята на древните царства и култури и т.н. Следователно употребата на чужда лексика в този случай би могла се обясни не само с чисто лингвистични причини като невъзможността да се намери славянски еквивалент или затрудненията на преводача да изрази специфично или непознато понятие. Гръцките заемки по-скоро маркират престижността на онези представители на разглежданите жанрове (или макрожанрове), които са п реведени лично за царя и неговия кръг.

Velinova, V., M. Yovcheva. Constantino il Grande: l'immagine del primo imperatore cristiano nella letteratura liturgica bulgara medievale. – In: La figura di Costantino imperatore e l'ideologia imperiale nella storia culturale, religiosa, civile dei paesi slavi, a cura di Francesco Braschi e Maria Di Salvo. Milano, 2013 (= Slavica Ambrosiana, 4, 2013), 49–64.

В тази съавторска публикация моята част е посветена на богослужебното честване на св. Константин Велики с оглед на празниците, свързани с почитта към Кръста. Отчетен е материалът от трите основни типа химнографски кодекси (минеи, октоиси и триоди). Специално внимание е отделено на функционирането на някои устойчиви мотиви и формули, които се откъсват от първоначалния си контекст (свързан с победата на императора с помощта на кръстното дърво) и започват да се използват изобщо като маркер на езика в служби за владетели.

Енциклопедични статии

Йовчева, М. Светилен. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. С., 2003, 567–569.

Йовчева, М. Седален. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. С., 2003, 575–576.

Йовчева, М. Служба. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. С., 2003, 646–648.

Йовчева, М. Стихира. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. С., 2003, 755–759.

Йовчева, М. Стихирар. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. С., 2003, 759–761.

Йовчева, М. Тропар. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 4. С., 2003, 676–680.

Статиите съдържат характеристика на различни жанрови форми на химнографията. Всяка статия включва дефиниция, функции и история във византийската химнография, особености на разпространението в славянската книжнина. Придужени са със сравнително пълна библиография. Публикациите не представят само обзор на състоянието върху изследванията, но включват и изследователски принос, тъй като в тях са вложени собствени наблюдения върху славянската традиция.

Йовчева, М. Служби за Климент Охридски. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. С., 2003, 671–676.

Йовчева, М. Служби за Наум Охридски. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. С., 2003, 676–680.

Статите представят обобщение на историята на химнографските цикли за двамата славянски светци, с акцент върху богатата гръкоезична традиция. Изложени са мненията за авторството на службите, разслоени са пластове, представени са най-важните

дискуссионни въпроси, мненията и аргументите около тях. Приложена е богатата библиография на изданията по ръкописни и печатни източници.

Йовчева, М., Л. Тасева. Срезневски, Измаил. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. С., 729–739.

Персоналия за един от най-продуктивните учени в областта на славистиката, изследовател и издател на ръкописи, текстове и фундаментален речник, с пълна библиографска справка.

Електронни публикации

Кузидова-Караджина, И. М. Йовчева. Св. Иларион Велики. [Encyclopaedia Slavica Sanctorum](http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=1761&lang=bg) <<http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=1761&lang=bg>>

Христова-Шомова, И., М. Йовчева, М. Димитрова, П. Петков, Р. Малчев, К. Рангочев, Е. Бакалова. Св. Василий Велики. [Encyclopaedia Slavica Sanctorum](http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=2370&lang=bg) <<http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=2370&lang=bg>>

Христова-Шомова, И., М. Йовчева, П. Петков. Св. Климент Охридски [Encyclopaedia Slavica Sanctorum](http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=2378&lang=bg) <<http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=2378&lang=bg>>

Петрова-Танева, М., М. Йовчева, Р. Малчев, К. Рангочев. Св. Варвара [Encyclopaedia Slavica Sanctorum](http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=1181&lang=bg) <<http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=1181&lang=bg>>

Петрова-Танева, М. М. Йовчева. Св. Григорий (Велики) [Encyclopaedia Slavica Sanctorum](http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=1212&lang=bg) <<http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=1212&lang=bg>>

Петрова-Танева, М., М. Йовчева, И. Христова-Шомова. Свети 40 мъченици от Севастия. [Encyclopaedia Slavica Sanctorum](http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=1088&lang=bg) <<http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=1088&lang=bg>>

В изброените статии съм автор основно на химнографската част за почитането на светците. Те включват не само обобщение на данните според съществуващите справочници, издания на текстове и изследвания, но и кратки текстологични очерци върху историята на службите за съответния светец в южнославянската и древноруската традиция, които са плод на собствени изследователски усилия.